

Theological Roots of Positive Peace: Bridging Johan Galtung's Theory and the Practice of Martin Luther King Jr.

Zahra Talebi¹ Ahmadrza Meftah² Hamid Bakhshandeh Abkenar³

1. Ph.D. in Comparative Study of Religions, Specialization in Christian Theology, Department of Abrahamic Religions, Faculty of Religions and Mysticism, University of Religions and Denominations, Qom, Iran (**Corresponding Author**).

zahra.talebi9893@gmail.com

2. Associate Professor, Department of Abrahamic Religions, Faculty of Religions and Mysticism, University of Religions and Denominations, Qom, Iran. meftah@urd.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Abrahamic Religions, Faculty of Religions and Mysticism, University of Religions and Denominations, Qom, Iran. bakhshandeh@urd.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article Type: Research

Article history:

Received: 2025/11/22

Revised: 2025/12/16

Accepted: 2025/12/17

Online Publication: 2026/03/30

Keywords:

Positive Peace, Structural Violence, Cultural Violence, Non-violent Resistance, Martin Luther King Jr., Johan Galtung, Christian Theology

Using a descriptive-analytical method, this research examines the theoretical and practical nexus between Johan Galtung's concept of "Positive Peace" and Martin Luther King Jr.'s Civil Rights Movement. It argues that King's success in fostering structural transformations serves as an objective and efficient manifestation of this theory. Although Galtung's framework has faced criticisms for being overly idealistic, this article demonstrates how King's activism—rooted in Christian theological foundations, particularly Jesus' teachings on "Agape love" (unconditional love for the enemy) and non-violent

Cite this article

Talebi, Z., & Meftah A. R., & Bakhshandeh Abkenar, H. (2026). Theological Roots of Positive Peace: Bridging Johan Galtung's Theory and the Practice of Martin Luther King Jr.. *Philosophia et Theologia: Dialogues in Criticism and Reflection*, 31(1), pp. 66-93. <https://doi.org/10.22081/jpt.2025.73269.2296>

© The Author(s) ; Publisher: Islamic Sciences and Culture Academy

<https://doi.org/10.22081/jpt.2025.73269.2296>

resistance—successfully implemented the theoretical principles of positive peace in practice. This included the elimination of structural violence (such as discriminatory laws) and cultural violence (which legitimizes racism). Drawing inspiration from Gandhi's Satyagraha and providing a theological reinterpretation of Jesus' "Sermon on the Mount," King employed tactics such as sit-ins, boycotts, and civil disobedience as tools to awaken the moral conscience of society. Through conscious suffering without retaliation, he managed to break the cycle of violence. The tangible achievements of this movement, including the passage of the landmark Civil Rights Act (1964) and the Voting Rights Act (1965), facilitated not only the alteration of unjust structures but also the establishment of the foundations of justice and reconciliation—the very essence of positive peace. The findings indicate that the enduring success of this movement is rooted in the spiritual potency of Christian theology, proving that positive peace, through the synthesis of theological foundations and strategic organizing, is an attainable ideal and a practical response to Galtung's critics.

Extended Abstract

This research, focusing on explaining the "theological roots of positive peace," examines the connection between the theoretical framework of Johan Galtung and the practical action of Martin Luther King Jr. within the American Civil Rights Movement. The main research problem stems from a significant theoretical challenge in the field of peace studies: namely, that despite its conceptual richness and strong explanatory power, Galtung's theory of positive peace has consistently faced criticism regarding its idealism and the difficulty of its realization within the context of social and political realities.

Hence, the central research question asks whether a concrete, historical example can be found that not only embodies this theory in practice but also effectively responds to the critiques leveled against it, demonstrating its feasibility in real-world contexts. By posing this problem, this article seeks to show that the Civil Rights Movement led by Martin Luther King Jr. is a prominent instance of the practical realization of positive peace, which has successfully challenged different levels of violence—direct, structural, and cultural.

The main objective of the research is to analyze how the theoretical

components of positive peace were operationalized within the context of a socio-historical movement and to uncover the role of theological foundations in its success. In other words, this research seeks to demonstrate how the integration of Christian theology with civil activism strategies provided a practical framework for achieving positive peace. In this regard, special attention is paid to the concept of "agape love" as a cornerstone of Christian theology and its role in shaping the approach of nonviolent resistance in King's thought and practice. Furthermore, the research aims to clarify how the reinterpretation of religious teachings, particularly the "Sermon on the Mount," as an ethical and inspirational source, elevated social action to a spiritual and transformative level, transforming it from a purely political strategy into an ethical-religious mission.

The research method employed in this study is descriptive-analytical, based on qualitative data analysis. The data used include primary and secondary sources, such as Martin Luther King Jr.'s speeches, writings, and letters (especially the "Letter from Birmingham Jail"), the theoretical works of Johan Galtung, and historical and analytical studies related to the American Civil Rights Movement. Using this method, key concepts of Galtung's theory—such as positive peace, structural violence, and cultural violence—are first explained, and then these concepts are examined within the framework of a case analysis of King's movement. The analytical approach of the research is based on a comparison between the theoretical and practical domains, thereby assessing the degree of alignment and efficacy of the theory in the field of practice. Additionally, discourse analysis is employed to examine the role of religious and ethical concepts in social mobilization and attitude change.

The research findings show that the Civil Rights Movement led by Martin Luther King Jr. is a successful example of the realization of positive peace in practice. This movement not only led to a reduction in direct violence (e.g., racial conflicts) but also, by targeting unjust structures (e.g., discriminatory laws) and transforming cultural attitudes (e.g., the legitimization of racism), managed to achieve deeper levels of peace. The use of tactics such as sit-ins, economic boycotts, peaceful marches, and civil disobedience, within a conscious, nonviolence-based strategy, played a significant role in bringing about social transformation. These actions, relying on the principle of "conscious suffering without

revenge," not only halted the cycle of violence but also awakened the moral conscience of society and paved the way for structural reforms.

Another significant finding of the research emphasizes the fundamental role of Christian theology in the success of this movement. Unlike purely secular approaches, King, by utilizing religious concepts, was able to create a profound moral legitimacy for his activism and lead his followers toward a commitment beyond individual self-interest. The concept of agape love, which emphasizes unconditional love even for the enemy, served as an ethical force, making it possible to transcend violence and achieve reconciliation and justice. This demonstrates that religion, contrary to some perspectives that view it as a source of cultural violence, can, when correctly reinterpreted, become a powerful tool for realizing positive peace.

Finally, the research concludes that positive peace, contrary to the claims of its critics, is not an unattainable ideal but an achievable goal, provided it is combined with a synthesis of ethical-theological foundations and practical-social strategies. The experience of the Civil Rights Movement demonstrates that lasting change requires the simultaneous transformation of structures and attitudes, and that this is difficult to achieve without relying on profound human and spiritual values.

Therefore, by providing a concrete example, this study contributes to enriching the theoretical literature on peace and opens new horizons for linking theology, ethics, and social action in the pursuit of sustainable peace.

ریشه‌های الهیاتی صلح ایجابی:

پیوند نظریه یوهان گالتونگ و عمل مارتین لوتر کینگ جونیور

زهرا طالبی^۱ id | احمدرضا مفتاح^۲ id | حمید بخشنده آبکنار^۳ id

۱. دکتری مطالعات تطبیقی ادیان گرایش الهیات مسیحی، گروه ادیان ابراهیمی، دانشکده ادیان و عرفان، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران (نویسنده مسئول).

zahra.talebi9893@gmail.com

۲. دانشیار، گروه ادیان ابراهیمی، دانشکده ادیان و عرفان، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران.
meftah@urd.ac.ir

۳. استادیار، گروه ادیان ابراهیمی، دانشکده ادیان و عرفان، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران.
bakhshandeh@urd.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۰۱</p> <p>تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۸/۲۵</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۶</p> <p>تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۱/۱۰</p> <p>کلیدواژه‌ها: صلح ایجابی، خشونت ساختاری، خشونت فرهنگی، مقاومت بدون خشونت، مارتین لوتر کینگ، یوهان گالتونگ، الهیات مسیحی</p>	<p>این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی، پیوند نظری و عملی میان مفهوم «صلح ایجابی» یوهان گالتونگ و جنبش حقوق مدنی مارتین لوتر کینگ جونیور را بررسی، و استدلال می‌کند موفقیت کینگ در ایجاد تحولات ساختاری، نمونه‌ای عینی و کارآمد از تحقق این نظریه به شمار می‌رود. باین که چارچوب گالتونگ با نقدهایی مبنی بر آرمان‌گرایانه بودن افراطی مواجه بوده است، مقاله نشان می‌دهد کنشگری کینگ باتکیه بر مبانی الهیات مسیحی، به‌ویژه آموزه‌های عیسی درباره «عشق آگاهانه» (محبت بی‌قیدوشرط به دشمن) و مقاومت بدون خشونت، توانست اصول نظری صلح ایجابی (شامل رفع خشونت ساختاری، مانند قوانین تبعیض آمیز و خشونت فرهنگی مشروعیت‌بخش نژادپرستی) را در عمل محقق کند.</p>
<p>استناد: طالبی، زهرا؛ مفتاح، احمدرضا؛ بخشنده آبکنار، حمید. (۱۴۰۵). ریشه‌های الهیاتی صلح ایجابی: پیوند نظریه یوهان گالتونگ و عمل مارتین لوتر کینگ جونیور. نقدونظر، ۱(۳۱)، صص ۶۶-۹۳.</p> <p>https://doi.org/10.22081/jpt.2025.73269.2296</p>	

کینگ، با الهام از ساتیاگراها‌های گاندی و بازتفسیر الهیاتی «موعظه سر کوه» عیسی مسیح، تاکتیک‌هایی مانند تحصن، تحریم و نافرمانی مدنی را به‌مثابه ابزار بیدارسازی وجدان اخلاقی جامعه به کار گرفت و از رهگذر رنج آگاهانه بدون انتقام‌جویی، چرخه خشونت را شکست. دستاوردهای ملموس این جنبش، از جمله تصویب قوانین تاریخی حقوق مدنی (۱۹۶۴م) و حق رأی (۱۹۶۵م)، نه فقط تغییر ساختارهای ناعادلانه بلکه تأسیس پایه‌های عدالت و آشتی، به‌مثابه جوهر صلح ایجابی، را ممکن کرد. یافته‌ها بیانگر آن است که موفقیت پایدار این جنبش، ریشه در نیروی معنوی الهیات مسیحی دارد و اثبات می‌کند صلح ایجابی با تلفیق مبانی الهیاتی و سازماندهی استراتژیک، آرمانی دست‌یافتنی و پاسخی عملی به منتقدان گالتونگ است.

مقدمه

در دوران معاصر، مطالعات صلح، با عبور از درک سنتی مبتنی بر غیاب جنگ، به سمت مفهومی ژرف‌تر از «صلح پایدار» گرایش پیدا کرده است. در این گذار پارادایمی، تمایز بنیادین یوهان گالتونگ (۱۹۶۹م) میان «صلح منفی» (فقدان خشونت مستقیم) و «صلح ایجابی» (استقرار عدالت از طریق رفع خشونت ساختاری و فرهنگی) به چارچوبی کلیدی تبدیل شده است. گالتونگ با تعریف خشونت به‌عنوان «محدودیت تحقق پتانسیل‌های انسانی» (Galtung, 1969, p. 168) استدلال می‌کند صلح واقعی مستلزم نابودی ساختارهای ناعادلانه‌ای است که به‌صورت نامرئی، شأن انسانی را نقض می‌کنند. البته این نظریه همواره با چالش عملگرایی مواجه بوده و منتقدان، به‌دلیل انتزاعی بودن و غفلت از پیچیدگی‌های قدرت در جوامع واقعی، آن را اجراشدنی نمی‌دانند (Barash & Webel, 2011). پرسش محوری این پژوهش، در چنین بستری، شکل می‌گیرد: آیا می‌توان مصداقی عینی یافت که فقط تجسم نظریه صلح ایجابی نباشد، بلکه پاسخی عملی به نقدهای وارد بر آن بدهد؟

مقوله صلح مفهومی است که در قرن معاصر با رویکردها و چالش‌های زیادی روبه‌رو شده است. این امر سبب شد پژوهشگران و نظریه‌پردازان زیادی در این باب مقاله و کتاب بنویسند تا به این چالش‌ها پاسخ دهند. در واقع، فعالیت‌های صلح‌طلبانه بعد از تراژدی رواندا (۱۹۹۰) در سازمان ملل شکل رسمی به خود گرفت و آثار متفاوتی در این باره نوشته شد. در ایران نیز مقالات متفاوتی در حوزه صلح ایجابی که مفهوم موردنظر ما در این مقاله است، به نگارش درآمده است.

از مهم‌ترین مقالات درباره نظریه گالتونگ، اثر گل‌باغ و مرشدی‌زاد (۱۴۰۳) است که مفهوم صلح مثبت و صلح منفی گالتونگ را تبیین و راهکارهای گالتونگ برای دستیابی به صلح مثبت را بررسی کرده‌اند.

اثر بعدی که درباره خشونت و نظریه گالتونگ نوشته شده، مقاله‌ای از صباغچی و میر محمد حسینی (۱۴۰۰) است. نویسندگان نشان داده‌اند در نظام فکری صدرایی، اصولی تأثیرگذار برای کاهش این نوع خشونت وجود دارد. صدرالمتألهین در کنار رد

کثرت گرایی معرفتی، معتقد است بیشتر انسان‌ها از نجات اخروی بهره‌مند خواهند شد که نوعی کثرت گرایی یا شمول گرایی نجات شمرده می‌شود. چنین نگاهی با وسیع کردن دایره تحمل دیگران، زمینه کاهش بسیاری از خشونت‌های دینی، و به تعبیر گالتونگ، خشونت‌های فرهنگی را فراهم می‌آورد.

مقاله دیگر از صاحب ناسی و همکاران (۱۳۹۹) است که آیات قرآنی مرتبط با صلح و خشونت را بازخوانی کرده‌اند تا موضع قرآن را درباره این دو مقوله (بر مبنای تعریف و گونه‌بندی یوهان گالتونگ) به دست آورند. در این راستا، آیات مربوط به اصول دین اسلام، اخلاق و معنویت اسلامی، هدف بعثت پیامبران الهی و شیوه‌های دعوت به دین انتخاب، و نسبت آن‌ها با صلح و خشونت بررسی شده است. همچنین ویژگی‌های طاغوت و ساختار اجتماعی جامعه تحت سلطه فرعون را با مؤلفه‌های خشونت ساختاری مقایسه تطبیقی کرده و نتیجه گرفته است اصول اسلام و دیگر آموزه‌های قرآنی - اسلامی صلح محور و خشونت ستیز بوده، پایه‌های محکمی برای صلح فرهنگی‌اند، خشونت فرهنگی و خشونت ساختاری را نفی کرده و آن‌ها را برنمی‌تابند.

اثر دیگر از صاحب ناسی و همکاران (۱۴۰۰) به این نتیجه دست یافته است که نیازهای اولیه و اساسی انسان از جایگاه والایی در قرآن برخوردارند و قرابت مفاهیم «فساد» و «سیئه» با «خشونت» و قرابت مفهوم «محاربه به قصد فساد فی الارض» با «تروریسم» نشان‌دهنده عزم اسلام برای مبارزه با خشونت و تروریسم است.

با توجه به پیشینه حوزه نظریات صلح گالتونگ که در بالا بیان شد، تاکنون مقاله‌ای در باب بررسی نظریات گالتونگ در جنبش مارتین لوتر کینگ و پیامدهای آن نوشته نشده است. می‌توان گفت، جنبش حقوق مدنی آمریکا به رهبری مارتین لوتر کینگ جونیور (۱۹۶۸-۱۹۵۵م) آزمایشگاهی زنده برای آزمون این نظریه است. این جنبش، با هدفی فراتر از تأمین «صلح منفی» (توقف خشونت‌های فیزیکی)، سه لایه به هم پیوسته خشونت، اعم از خشونت مستقیم، ساختاری و فرهنگی، را مد نظر داشته است. همان‌گونه که گالتونگ تأکید دارد، این اشکال خشونت در چرخه‌ای خودتغذیه کننده تقویت می‌شوند: «ساختارهای ناعادلانه برای حفظ خود به خشونت مستقیم متوسل

می‌شوند و خشونت مستقیم، به نوبه خود، ساختارهای خشونت‌بار جدید می‌آفریند»
(Galtung, 1969, p. 179).

نوآوری این مقاله در کشف ریشه‌های الهیاتی موفقیت کینگ است. وی با اتکا به الهیات رادیکال مسیحی به ویژه تفسیر «عشق آگاهانه» (محبت فعال به ستمگر)، به مثابه سلاحی اخلاقی، و بازخوانی «موعظه سر کوه»، به عنوان دستورالعملی برای عدالت خواهی، مقاومت بدون خشونت را از حیطة تاکتیک سیاسی به فراخوانی دینی برای ترمیم کرامت انسانی ارتقا داد. تحصیلات الهیاتی او تحت تأثیر اندیشه‌های والتر راوشنبوش، پدر الهیات انجیل اجتماعی، این باور را در او نهادینه کرد که رستگاری تنها نجات فردی نیست، بلکه نجات کل جامعه از گناهان ساختاری مانند نژادپرستی است و این ایده، مبارزه با تبعیض نژادی را برای کینگ به یک «ماموریت الهی» بدل ساخت (Powers, 2010, p. 201). این نگاه کنش اجتماعی را به عملی معنوی تبدیل کرد که هم‌زمان هم ساختارها را تغییر می‌داد هم روابط انسانی را بازسازی می‌کرد.

این مقاله، با روش توصیفی - تحلیلی، استناد به منابع اولیه (نظیر سخنرانی‌های کینگ و نامه زندان بیرمنگام) و داده‌های تاریخی استدلال می‌کند: «تلفیق الهیات مسیحی با استراتژی‌های جامعه‌مدنی نه فقط نظریه گالتونگ را عملیاتی کرد بلکه اثبات کرد مبانی معنوی می‌توانند نیروی محرکه‌ای کارآمد برای شکستن چرخه‌های خشونت و تحقق صلح ایجابی باشند؛ بدین ترتیب، مقاله حاضر گامی است در راستای پیوند نظریه‌های انتزاعی صلح با زمین سخت مبارزات اجتماعی.

۱. چارچوب نظری: صلح ایجابی و خشونت ساختاری در اندیشه یوهان گالتونگ

صورت‌بندی کلی‌ای که برای تعریف مفهوم صلح می‌توان ارائه داد، تقسیم آن بر صلح مثبت و منفی است. گالتونگ صلح منفی را نبود جنگ تعریف می‌کند و در مقابل، بر تعریف ایجابی از صلح تأکید دارد. از نظر او، باید برای وضعیتی تلاش کرد که با شکل‌گیری نهادها و ساختارهای نو در جوامع و ساختارهای سیاسی تمام انواع خشونت از میان بروند و صلحی بادوام ایجاد شود (Barash and webel, 2011, pp. 4-8). صلح ایجابی بر

«عدم خشونت و ترویج عدالت، برابری و حقوق بشر تمرکز دارد. کار گالتونگ چارچوبی برای درک صلح، به عنوان چیزی فراتر از فقدان خشونت، بلکه به عنوان نهادی که با عدالت، برابری و هماهنگی مشخص می شود، فراهم کرده است. همان طور که گفته شد، برای درک بهتر صلح ایجابی باید آن را در مقابل «صلح منفی» قرار داد. صلح منفی صرفاً بر نبود خشونت مستقیم متمرکز است و راهکارهایی مانند دموکراتیک سازی دولت ها، تمرکززدایی، دفاع و مشروعیت زدایی از سلاح را پیشنهاد می کند (Galtung, 1996, p. 12). این رویکرد برای پیشگیری از جنگ ضروری است؛ اما به بی عدالتی ها و خشونت های پنهان در ساختارها نمی پردازد و شرط کافی برای صلح پایدار نیست. در مقابل، صلح ایجابی با ایجاد ساختارهای همکاری، عدالت و برابری در تمام سطوح، از جمله دموکراتیک کردن نهادهای جهانی، مانند سازمان ملل و ارتقای کیفیت حیات، به دنبال ریشه کن کردن علل خشونت است (Galtung, 1996, p. 12). گالتونگ خشونت را این گونه توصیف می کند:

خشونت تفاوت میان آنچه امکان تحقق دارد (بالقوه) و آنچه به واقع تحقق یافته است (بالفعل) تعریف می شود. این وضعیت به فاصله وضعیت موجود و وضعیت ممکن اشاره دارد و زمانی مصداق خشونت پیدا می کند که عواملی مانع از کاهش این فاصله شوند؛ به این معنا، اگر فردی در قرن هجدهم به دلیل بیماری سل جاننش را از دست بدهد، نمی توان مرگ او را خشونت آمیز تلقی کرد؛ زیرا با توجه به شرایط و محدودیت های آن زمان، چنین نتیجه ای اجتناب ناپذیر بوده است؛ اما اگر در عصر حاضر فردی بر اثر سل فوت کند در حالی که فناوری پیشرفته پزشکی و منابع کافی برای پیشگیری از چنین رخدادی وجود دارد، می توان آن را مصداق خشونت دانست. بر اساس این تعریف، خشونت زمانی وجود دارد که بتوان شکاف میان بالقوه و بالفعل را کاهش داد؛ اما عاملی مانع تحقق آن شود؛ به عبارت دیگر، خشونت با امکان اجتناب و جلوگیری ارتباط دارد. در مقابل، زمانی که وضعیتی، هر چند نامطلوب، کاملاً اجتناب ناپذیر باشد، نمی توان آن را خشونت قلمداد کرد، حتی

اگر سطح واقعی آن بسیار پایین باشد. بنابراین خشونت در شرایطی معنا پیدا می‌کند که پتانسیل تحقق وضعیت بهتر وجود داشته باشد؛ اما از دستیابی به آن جلوگیری شود (Galtung, 1969, p. 168).

گالتونگ در ادامه، مبانی و لازمه صلح را به سه مرحله دسته‌بندی می‌کند:

(۱) اصطلاح صلح باید برای روابط اجتماعی استفاده شود. بسیاری از افراد و نهادها، حداقل شفاهی، بر سر اهداف صلح توافق کنند.

(۲) دستیابی به این اهداف اجتماعی ممکن است پیچیده و دشوار باشد؛ اما غیرممکن نیست.

(۳) بیانیه صلح عدم خشونت باید همواره معتبر باقی بماند (Galtung, 1969, p. 168).

مبانی نظری گالتونگ درباره صلح ایجابی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی در بحبوحه علاقه فزاینده به مطالعات صلح و حل منازعه پدیدار شد. این دوره با تحولات اجتماعی و سیاسی همراه بود و جنبش‌هایی برای حقوق مدنی، اعتراضات ضد جنگ و فراخوان‌ها برای عدالت اجتماعی شدت گرفتند. در برابر این پس‌زمینه، گالتونگ تلاش کرد صلح را چیزی فراتر از فقدان جنگ بازتعریف کند؛ حالتی از هماهنگی و تعادل که در آن افراد و جوامع می‌توانند رشد کنند. امروزه، از منظر تاریخی، مطالعه صلح ایجابی و دستاوردهای آن در جنبش‌های مارتن لوتر کینگ جونیور نمونه‌ای عالی از قدرت دگرگون‌ساز مقاومت غیرخشونت‌آمیز مطرح می‌شود (Galtung, 2002, p. 23). «با پذیرش تئوری‌های گالتونگ درباره صلح ایجابی، فعالان حقوق مدنی توانستند بی‌عدالتی سیستمی را به چالش بکشند و تغییرات اجتماعی پایدار را از طریق ابزارهای مسالمت‌آمیز ایجاد کنند» (Boulding, 2000, p. 121).

۱-۱. تعریف خشونت و انواع آن از نظر گالتونگ

گالتونگ تجزیه و تحلیل علل اصلی نزاع و پرداختن به مسائل ریشه‌ای را که منجر به خشونت می‌شوند، حرکت به سوی صلح پایدار می‌داند. بر همین اساس، ابتدا لازم است انواع خشونت از منظر او را تعریف کنیم. مبانی نظری گالتونگ درباره خشونت به سه

دسته تقسیم می‌شود: خشونت مستقیم، خشونت ساختاری و خشونت فرهنگی.

۱) در نظریه گالتونگ، خشونت مستقیم به آسیب جسمی وارد شده به افراد یا گروه‌ها از طریق اعمال پرخاشگرانه، اجبار یا زور اشاره دارد. خشونت مستقیم همان «آسیب جسمی یا صدمه‌ای است که شخص یا گروهی به فرد یا گروهی دیگر وارد می‌کند. این نوع خشونت شامل حمله فیزیکی، قتل، خشونت خانگی و درگیری مسلحانه است و آشکارترین شکل خشونت است؛ زیرا معمولاً شواهد صدمه بر دیگری مشخص است» (Galtung, 1969, p. 31). برخی صاحب‌نظران معتقدند آزار کلامی و روانی هم شامل این نوع از خشونت می‌شود (Bulhan, 2004). تمرکز اصلی گالتونگ بر خشونت مستقیم نبوده است؛ زیرا بر اهمیت پرداختن به علل ریشه‌ای خشونت برای دستیابی به صلح پایدار تأکید می‌کند. گالتونگ استدلال می‌کند: «خشونت مستقیم اغلب نشانه عوامل ساختاری و فرهنگی عمیق‌تری است که باعث تداوم تعارض و نابرابری می‌شود» (Galtung, 1990, pp. 167-168).

۲) خشونت ساختاری مفهوم دیگری است که یوهان گالتونگ آن را بررسی کرده است. نظریه او درباره خشونت ساختاری تأثیر عمیقی بر درک ما از خشونت و درگیری داشته است.

او می‌گوید: «خشونت زمانی وجود دارد که انسان‌ها به گونه‌ای تحت تأثیر قرار می‌گیرند که تحقق جسمی و ذهنی آن‌ها کمتر از تحقق بالقوه‌شان باشد». گالتونگ خشونت را تفاوت قابل اجتناب بین آنچه فردی می‌توانست باشد و آنچه هست تعریف می‌کند؛ یعنی از خشونت فیزیکی فراتر می‌رود و هر عاملی را که مانع شکوفایی فرد شود، خشونت می‌داند (Galtung, 1969, p. 168). تئوری خشونت ساختاری گالتونگ بر روش‌هایی متمرکز است که ساختارها، نهادها و سیستم‌های اجتماعی آسیب و نابرابری را تداوم می‌بخشند و منجر به رنج و محرومیت گروه‌های خاصی در جامعه می‌شود» (Galtung, 1990, p. 293).

گالتونگ، با تغییر تمرکز از آسیب فردی به ساختارهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی گسترده‌تر که نابرابری و ستم را تداوم می‌بخشد، مفاهیم سنتی خشونت را به

چالش کشیده است (Farmer, 2005, p. 117). کار او محققان، فعالان و سیاستگذاران را برانگیخته است تا دلایل اصلی خشونت را در نظر بگیرند و تغییرات سیستمی برای رسیدن به صلح را جدی بگیرند.

۳) خشونت فرهنگی که مشکل سازتر از خشونت ساختاری است، نوعی جهان بینی است که به مدل های دیگر خشونت مشروعیت می بخشد. در واقع، شکلی از خشونت نمادین است که نابرابری اجتماعی را توجیه و ساختارهای قدرت سرکوبگر را در جامعه تداوم می بخشد. از نظر گالتونگ، «خشونت فرهنگی اغلب از طریق نهادینه کردن باورها، هنجارها و اعمالی که خشونت را در اشکال مختلف آن توجیه و عادی می کند، تجلی می یابد» (Galtung & Fischer, 2013, p. 39). این نوع خشونت در قالب ناسیونالیسم افراطی، فاشیسم، تبعیض های قومیتی و... به عنوان منشأ خشونت عمل می کند (گلباغ و مرشدی زاد، ۱۴۰۳، ص ۱۵). مطالعه خشونت فرهنگی روشی را برجسته می کند که در آن عمل خشونت مستقیم و واقعیت خشونت ساختاری مشروعیت می یابد؛ در نتیجه در جامعه قابل قبول می شود. از راه هایی که خشونت فرهنگی اعمال می کند، تغییر الگوی اخلاقی یک عمل است؛ یعنی عملی اشتباه در جامعه را بپذیریم یا آن را صحیح بشماریم. راه دیگر این است که واقعیتی را مبهم جلوه دهیم تا خشونت آمیز به نظر نیاید. بدیهی است این کار با برخی اشکال خشونت، راحت تر از سایر اشکال، انجام می شود؛ از این رو، مطالعات صلح نیازمند گونه شناسی خشونت است. خشونت فرهنگی در قالب کلیشه ها، تعصبات و نگرش های تبعیض آمیز ظاهر می شود که گروه های خاصی را براساس هویت یا پیشینه شان از انسانیت خارج می کند و به حاشیه می راند. این شکل از خشونت نگرش ها و رفتارهای اجتماعی را شکل می دهد و ساختارهای سرکوبگر را تقویت و اعمال تبعیض آمیز را توجیه می کند.

این سه نوع خشونت یکدیگر را تقویت می کنند و رابطه علیت دارند (Galtung, 1996, p. 11). به عبارت دیگر، فرهنگ ها و ایدئولوژی ها ابتدا بی عدالتی های ساختاری را توجیه می کنند و این ساختارهای ناعادلانه زمینه را برای بروز خشونت مستقیم فراهم می آورند.

گالتونگ شش حوزه فرهنگی را که به خشونت فرهنگی و ساختاری مشروعیت

می‌بخشد، به ترتیب زیر دسته‌بندی می‌کند: (۱) دین؛ (۲) ایدئولوژی؛ (۳) زبان؛ (۴) هنر؛ (۵) علوم تجربی؛ (۶) علوم رسمی (Galtung, 1996, p. 29). با وجود این گونه‌شناسی گالتونگ از خشونت در افزایش آگاهی درباره ماهیت چندوجهی خشونت نقش بسزایی داشته است؛ اما محدودیت‌ها و ساده‌سازی‌های بیش از حد آن نیز با انتقاداتی مواجه شده است. برخی محققان استدلال کرده‌اند: «چارچوب گالتونگ ممکن است تفاوت‌های ظریف و پیچیدگی‌های خشونت را در زمینه‌های خاص نادیده بگیرد و به اندازه کافی روش‌های متنوعی را که خشونت در آن‌ها بروز می‌کند و بر افراد و جوامع تأثیر می‌گذارد، توضیح ندهد» (Claiborne, 2001, p. 114).

البته در نظریه گالتونگ، دین، به عنوان یکی از عناصر کلیدی خشونت فرهنگی و ساختاری، قابلیت دوگانه‌ای دارد: از سویی می‌تواند به تداوم خشونت مشروعیت بخشد، از سوی دیگر می‌تواند به عنوان ابزاری قدرتمند در خشونت‌پرهیزی و ترویج صلح عمل کند. نقش دین در خشونت‌پرهیزی زمانی برجسته می‌شود که به جای مشروعیت‌بخشی به نابرابری‌های ساختاری، برابری، عدالت و عشق را رواج دهد. در ادامه بیشتر به آن می‌پردازیم.

دین به‌مثابه ابزار خشونت فرهنگی و ساختاری

طبق نظریه گالتونگ در بحث خشونت فرهنگی، دین همراه سایر عوامل فرهنگی، مانند علم، هنر، و ایدئولوژی، می‌تواند به شکل‌گیری و تداوم خشونت فرهنگی کمک کند. از نظر تاریخی، دین گاه به عنوان ابزاری در دست قدرت‌های حاکم به کار گرفته شده تا سلطه، نابرابری و تبعیض را توجیه کند؛ برای مثال، در دوره استعمار، قدرت‌های استعماری برای نشان دادن مردمان بومی، به عنوان موجوداتی پست‌تر یا غیرمتمدن، از آموزه‌های دینی سوءاستفاده کردند. همچنین در مواردی، دین به تداوم نابرابری جنسیتی کمک کرده است؛ برای نمونه، برخی تفاسیر سنتی از آموزه‌های دینی را می‌توان به گونه‌ای مشاهده کرد که نقش زنان را به تبعیت از مردان محدود می‌کند و سلطه مردان را مشروعیت می‌بخشد (Galtung, 1990, pp. ۳۳-۳۵). گالتونگ استدلال می‌کند الهیات

مبتنی بر یک «خدای متعالی»^۱ که بیرون و برتر از انسان‌هاست، می‌تواند به سلسله‌مراتب انسانی و ایده «قوم برگزیده» دامن بزند. در این دیدگاه، برخی خود را به خدا نزدیک‌تر در نتیجه برتر از دیگران می‌دانند که این خود زمینه‌ساز مشروعیت‌بخشی به خشونت علیه «دیگری» است (Galtung, 1996, p. 201).

دین به‌مثابه ابزاری برای خشونت‌پرهیزی و وحدت‌بخشی

در مقابل، دین می‌تواند نقشی بسزا در تحقق اصول خشونت‌پرهیزی، صلح‌ایجابی و عدالت اجتماعی ایفا کند. بسیاری از آموزه‌های دینی بر ارزش‌هایی مانند بخشش، عشق، کرامت انسانی و عدالت تأکید دارند که می‌توانند زمینه‌ساز صلح پایدار باشند. بر این اساس، دین با ارائه چارچوب اخلاقی راهگشا برای حل و فصل درگیری‌ها از طریق گفتگو، احترام به تنوع، و انعطاف‌پذیری برابر اختلافات فرهنگی و اجتماعی، می‌تواند خشونت ساختاری و فرهنگی را به چالش بکشد.

از دیگر نقش‌های مثبت دین در خشونت‌پرهیزی ایجاد وحدت میان مردم و تشویق به همبستگی جهانی است. آموزه‌های دینی که بر کرامت انسانی، صلح و عدالت تأکید دارند، می‌توانند مرزهای قومی، فرهنگی و ملی را کنار بزنند و زمینه‌ساز گفتگو و کاهش خشونت بشوند. به گفته گالتونگ: «زمانی که دین به‌عنوان ابزاری برای الهام‌بخشی به ارزش‌های جهانی مشترک عمل می‌کند، قادر است خشونت فرهنگی و ساختاری را نه تنها نقد کند بلکه پایه‌های فرهنگی برای ایجاد تغییرات اجتماعی فراهم سازد» (Galtung, 1996, p. 121).

برای آنکه دین در قالب عاملی مهم و مؤثر در خشونت‌پرهیزی عمل کند، نیاز است آموزه‌ها و تفاسیر دینی را بازخوانی و آن‌ها را در جوامع امروزی اعمال کنیم. همان‌طور که گالتونگ می‌گوید: «پرداختن به خشونت فرهنگی که گاه به وسیله تفاسیر نادرست دینی بازتولید می‌شود، مستلزم تعهد به برابری، احترام به تنوع و تقویت عدالت اجتماعی

1. transcendental

است. گالتونگ تأکید می‌کند تفسیرهایی از دین که به ترویج صلح، برابری و رفع نابرابری‌ها کمک می‌کنند، باید در مرکز توجه قرار بگیرند؛ زیرا این بازخوانی می‌تواند دین را به ابزاری مؤثر در روند خشونت‌پرهیزی تبدیل کند» (Galtung, 1990, p. 27).

به این ترتیب، دین می‌تواند نقشی دوگانه در جامعه ایفا کند: اگر از آن سوءاستفاده شود، به تداوم خشونت فرهنگی و ساختاری کمک می‌کند؛ اگر آموزه‌های اخلاقی و انسانی آن در اولویت قرار بگیرند، می‌تواند به ابزاری مؤثر برای خشونت‌پرهیزی و ترویج صلح ایجابی تبدیل شود. براساس نظریه گالتونگ، پرداختن به خشونت فرهنگی و بهره‌برداری از ظرفیت‌های دین برای ایجاد عدالت، برابری و صلح در جوامع امروزی، نیازمند بازخوانی اصول دینی و تثبیت تفاسیر انسانی و اخلاق‌محور از آن‌هاست.

نظریه گالتونگ درباره خشونت فرهنگی ریشه در چارچوب گسترده‌تر خشونت ساختاری او دارد و آن را «آسیب سیستماتیک ناشی از ساختارهای اجتماعی» تعریف می‌کند که افراد را از نیازها و حقوق اولیه خود محروم می‌کند.

یکی از نقاط آغاز ایجاد صلح روشن کردن «خشونت فرهنگی» با جستجوی نفی آن است. اگر نقطه مقابل خشونت، صلح باشد، موضوع صلح‌پژوهی نیز همان مبحث صلح است و نقطه مقابل خشونت فرهنگی «صلح فرهنگی» خواهد بود. منظور از صلح فرهنگی جنبه‌هایی از فرهنگی است که در خدمت توجیه و مشروعیت بخشیدن به صلح مستقیم و صلح ساختاری قرار دارد. اگر جنبه‌های متعدد و متنوعی از این نوع در فرهنگی یافت شود، می‌توان آن را «فرهنگ صلح» نامید (Galtung, 1990, p. 291). گالتونگ روش حل خشونت، صلح ایجابی و مقابله با خشونت را در همکاری، دوستی و عشق می‌داند. می‌گوید: «صلح را با اعمال همکاری، دوستی و عشق ارتباط دهید. این می‌تواند مثالی با فضیلت باشد تا صلح را به شکل قدرتمندی تقویت کند. این مثلث با فضیلت با کار هم‌زمان بر هر سه عمل به دست می‌آید» (Galtung, 1990, p. 302).

از نظر گالتونگ، مفهوم کلیدی صلح همان عدم خشونت است «اگر دغدغه صلح است، پس صلح فقدان خشونت است. باید علیه خشونت شخصی و ساختاری اقدام کرد» (Galtung, 1996, p. 172). گالتونگ برای ایجاد برابری و عدالت یک الگوی شش‌گانه

را ترسیم می‌کند که عبارتند از: ۱) ترتیب رتبه‌بندی خطی، که یک رتبه‌بندی کامل است و تردیدی در این که چه کسی در هر جامعه نقش بالاتری دارد، باقی نمی‌ماند؛ ۲) یک الگوی تعامل چرخه‌ای، یعنی همه افراد به هم متصل هستند، اما فقط یک راه و فقط یک مسیر صحیح تعامل وجود دارد. ۳) همبستگی بین فرد و مرکزیت جامعه، هر چه رتبه کنش‌گر در سیستم بالاتر باشد، جایگاه او در شبکه تعامل محوری تر است. ۴) همخوانی بین سیستم‌ها یعنی شبکه‌های تعاملی از نظر ساختاری مشابه هستند. ۵) تطابق بین رتبه‌های فردی، اگر فردی در یک سیستم بالا باشد، در سیستم دیگری که در آن شرکت می‌کند نیز تمایل دارد بالا باشد. ۶) جفت شدن رتبه‌های بالا بین سطوح، به طوری که فرد سطح بالا و پایین به صورت یکسان از رفاه اجتماعی برخوردار باشند (Galtung, 1996, p. 176). بنابراین در نهایت ترتیب رتبه‌بندی غیرخطی یا هرمی، اجازه آزادی عمل بیشتر، انعطاف‌پذیری بیشتر در سیستم را می‌دهد. بنابراین، «صلحی که به این شکل تصور می‌شود، نه تنها آشکارا خشونت را کاهش می‌دهد بلکه موضوعی است که به عنوان «توسعه عمودی» از آن یاد میشود» (Galtung, 1996, p. 183).

یوهان گالتونگ با هدف فراتر رفتن از درک سنتی صلح، دوگانه‌ای مفهومی را معرفی کرد که به سنگ بنای مطالعات صلح مدرن تبدیل شد. گالتونگ برای این منظور، تعریفی بنیادین از خشونت ارائه داد که سنگ بنای تمام نظریه اوست: «خشونت زمانی وجود دارد که انسان‌ها به گونه‌ای تحت تأثیر قرار می‌گیرند که تحقق جسمی و ذهنی «واقعی» (actual) آن‌ها کمتر از تحقق «بالقوه» (potential) آن‌ها باشد» (Galtung, 1969, p. 168). این تعریف، خشونت را از آسیب فیزیکی فراتر برده و هر عاملی که مانع شکوفایی کامل پتانسیل‌های انسانی شود—خواه یک فرد باشد یا یک ساختار اجتماعی را نوعی خشونت می‌داند.

۲-۱. روش تحقیق و نقد نظریه

گالتونگ «مقاومت بدون خشونت» را به عنوان یکی از ابزارهای کلیدی برای مقابله با خشونت ساختاری و حرکت به سوی صلح ایجابی معرفی می‌کند. این مقاومت، منفعلانه

نیست، بلکه کنشی فعال برای به چالش کشیدن و تغییر وضعیت ناعادلانه است. از منظر نظریه گالتونگ، این روش اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا خشونت شخصی و ساختاری در یک چرخه به یکدیگر وابسته‌اند. ساختارهای ناعادلانه برای حفظ خود، به خشونت شخصی پنهان (تهدید به سرکوب) متکی هستند و از سوی دیگر، تلاش برای برانداختن یک ساختار ناعادلانه از طریق خشونت شخصی (مانند انقلاب مسلحانه)، اغلب به ایجاد یک ساختار خشونت‌بار جدید منجر می‌شود (Galtung, 1969, p. 179). بنابراین، مقاومت بدون خشونت راهی برای شکستن این چرخه است. با این حال، همان‌طور که ذکر شد، منتقدان اغلب این ایده را بیش از حد نظری و آرمان‌گرایانه می‌دانند که پیاده‌سازی آن در برابر ساختارهای قدرت ریشه‌دار، ناممکن یا بسیار دشوار است. این نقد، به‌ویژه در عرصه مداخلات بین‌المللی، مصادیق واقعی دارد؛ جایی که نشان داده شده است «صلح‌سازی که از طریق مداخله بین‌المللی ... انجام شده، موفقیت کمی در دستیابی به صلح پایدار داشته است» (Aliff, n.d., p. 110) و حتی گاهی فرایندهای آزادسازی سیاسی و اقتصادی، خود به «تشدید تنش‌های اجتماعی» و «بازتولید منابع سنتی خشونت» منجر شده‌اند (Aliff, n.d., p. 110). در بخش بعدی نشان خواهیم داد که مارتین لوتر کینگ چگونه این ایده را از حوزه نظر به عرصه عمل وارد کرد.

۲. مبانی الهیاتی مقاومت بدون خشونت در اندیشه و عمل مارتین لوتر کینگ

فلسفه مقاومت بدون خشونت کینگ، بیش از هر چیز، ریشه در ایمان عمیق مسیحی او داشت. او متأثر از مفهوم «آهیمسا»ی گاندی و آموزه‌های اناجیل توانست اصول الهیاتی را به یک استراتژی کارآمد برای تحول اجتماعی تبدیل کند که ثمره‌ی آن ایجاد تغییرات مهمی در قوانین امریکا بود.

۱-۲. هسته اصلی: آموزه‌های عیسی مسیح و عشق آگاهانه

مبنای اصلی الهیات کینگ، «موعظه سر کوه» در انجیل بود. مفاهیمی چون «دشمنان

خود را محبت نمایند، «هر کس به رخساره راست تو سیلی زند، دیگری را نیز به سوی او بگردان» و «خوشابه حال صلح کنندگان» برای او صرفاً توصیه‌هایی برای زندگی فردی نبودند، بلکه راهبردی عملی برای شکستن چرخه خشونت و نفرت در جامعه بودند (King, 1958).

کینگ مفهوم «عشق آگاهانه»^۱ را در مرکز فلسفه خود قرار داد. آگاهانه، عشقی بی‌قید و شرط، فداکارانه و خلاق است که نه بر اساس احساسات، بلکه بر اساس اراده‌ای آگاهانه برای خیرخواهی دیگران، حتی دشمنان، بنا شده است. از دیدگاه او، آگاهانه قدرتمندترین سلاح برای مقابله با ظلم بود، زیرا می‌توانست وجدان سرکوبگر را بیدار کرده و انسانیت مشترک را به او یادآوری کند (King, 1958, pp. 71-73).

۲-۲. الهام‌پذیری از گاندی: عملیاتی‌سازی الهیات

کینگ در ابتدا معتقد بود که آموزه‌های مسیح در مورد عشق به دشمنان، تنها در روابط فردی کاربرد دارد؛ اما آشنایی با زندگی و مبارزات مهاتما گاندی، دیدگاه او را متحول کرد. فلسفه «ساتیاگراها» (نیروی حقیقت) گاندی به کینگ نشان داد که «عدم خشونت» تنها یک اصل اخلاقی نیست، بلکه یک استراتژی سیاسی قدرتمند و عملی برای مقابله با ظلم است و همان‌طور که خود بعدها اعتراف کرد: «از گاندی آموختم که عیسی مسیح درست می‌گفت» (King, 1958, p. 97). او دریافت که می‌توان از «عشق» به‌عنوان یک نیروی اجتماعی قدرتمند برای مقاومت در برابر بی‌عدالتی بهره برد. کینگ «ساتیاگراها» (Satyagraha) یا «نیروی حقیقت» گاندی را نه یک تاکتیک سیاسی صرف، بلکه تجلی عملی «عشق آگاهانه» مسیحی در عرصه اجتماعی می‌دید. به عبارت دیگر، گاندی به کینگ نشان داد که چگونه می‌توان الهیات مسیحی را به یک برنامه عملی و منسجم برای تغییر اجتماعی تبدیل کرد.

1. Agape Love

۳. پیوند نظریه و عمل: تحقق صلح ایجابی در جنبش حقوق مدنی

جنبش حقوق مدنی به رهبری کینگ نمونه‌ای برجسته از تحقق صلح ایجابی از طریق مقاومت بدون خشونت است. او در آثارش، از جمله سخنرانی معروف «من رؤیایی دارم» و کتاب از اینجا به کجا می‌رویم؟: آشوب یا اجتماع؟ به دفعات بر این نکته تأکید کرد که صلح نمی‌تواند بدون عدالت وجود داشته باشد. کینگ معتقد بود: «فقدان درگیری مستقیم بدون پرداختن به دلایل زیربنایی نابرابری‌ها فقط صلح منفی است؛ اما صلح ایجابی نیازمند ایجاد محیطی است که در آن تمامی افراد بتوانند رشد کنند و از فرصت‌های برابر برخوردار باشند» (King, 1967, p. 121). از دیدگاه کینگ، خشونت ساختاری، از جمله تبعیض نژادی، فقر و نابرابری، تهدیدی جدی برای صلح واقعی است. او بر این باور بود که عشق و عدالت اجتماعی نه فقط اصول اخلاقی، ابزارهای عملی ایجاد تغییرند. کینگ، به طور خاص، به جنبش حقوق مدنی به عنوان نمونه‌ای از تحقق صلح ایجابی اشاره کرد؛ زیرا این جنبش شرایطی را فراهم کرد تا از طریق کنش‌های مسالمت‌آمیز و اعتراض‌های غیرخشونت‌آمیز، نابرابری‌های نژادی کاهش یابد (King, 1963, pp. 33-37).

۳-۱. هدف: فراتر از صلح منفی

هدف جنبش حقوق مدنی صرفاً پایان دادن به خشونت‌های فیزیکی علیه سیاه‌پوستان (صلح منفی) نبود؛ هدف اصلی آن برچیدن «ساختارهای تبعیض‌آمیز» (خشونت ساختاری) بود. قوانینی مانند قوانین «جیم کرو» که جداسازی نژادی در مدارس، وسایل نقلیه عمومی و اماکن عمومی را قانونی می‌کرد همچنین موانع سیستماتیک برای حق رأی سیاه‌پوستان مصادیق بارز خشونت ساختاری بودند که کینگ و یارانش آن‌ها را هدف قرار دادند. این ساختارها به طور سیستماتیک مانع می‌شدند تحقق جسمی و ذهنی واقعی سیاه‌پوستان به سطح بالقوه برسد؛ بنابراین، مصداق دقیق تعریف بنیادین گالتونگ از خشونت بودند (Galtung, 1969, p. 168). علاوه بر این، جنبش با «خشونت فرهنگی» نیز مقابله می‌کرد؛ یعنی ایدئولوژی برتری‌طلبی سفیدپوستان که به این ساختارها

مشروعیت می‌بخشید و در ذهن جامعه ریشه دوانده بود. این فلسفه صلح‌سازی، نه تنها الهام‌بخش میلیون‌ها نفر در آمریکا و سراسر جهان شد، بلکه توانست تغییرات اجتماعی و قانونی عمیقی را رقم بزند و تصویری قدرتمند از مبارزه اخلاقی و انسانی ارائه دهد (Garrow, 1984).

۲-۳. روش: مقاومت بدون خشونت به‌منابۀ کنش الهیاتی

راهپیمایی‌ها، تحصن‌ها، تحریم‌ها (مانند تحریم اتوبوس‌رانی مونته‌گمری) و نافرمانی‌های مدنی همگی تجلی عملی مقاومتی فعال و بدون خشونت بودند که ریشه در ایمان مسیحی داشتند. این روش‌شناسی در مدل عملیاتی شش مرحله‌ای او برای تحول منازعه که در نامه زندان بیرمنگهام تشریح شده، به اوج خود رسید: (۱) جمع‌آوری اطلاعات برای اثبات بی‌عدالتی؛ (۲) آموزش جامعه برای ایجاد پایگاه آگاه؛ (۳) پالایش درونی کنشگران برای آمادگی پذیرش رنج بدون تلافی؛ (۴) کنش مستقیم برای ایجاد «بحران سازنده»؛ (۵) مذاکره برای تبدیل قدرت اخلاقی به دستاورد عینی؛ (۶) آشتی برای تحقق «جماعت محبوب» (Washington, 1991, pp. 289-302). کینگ معتقد بود رنج کشیدن بدون انتقام‌جویی می‌تواند وجدان اخلاقی ملت و سرکوبگر را بیدار و ماهیت غیرانسانی ظلم را آشکار کند. این استراتژی‌ای معنوی و روان‌شناختی بود که هدف آن «آشتی» و ایجاد «جامعه محبوب»^۱ بود، نه تحقیر دشمن؛ جامعه‌ای مبتنی بر عدالت و عشق. این استراتژی با آموزه‌های گالتونگ نیز همخوانی دارد. کینگ، با عشق آگاهانه، کنش را علیه «رابطه بد» میان خود و دیگری هدایت می‌کرد، نه علیه خودِ «دیگری» (Galtung, 1996, p. 118). از این منظر، سخنانی‌های قدرتمند کینگ، مانند خطابه «من رؤیایی دارم»، فقط ابزار سیاسی نبودند، کنشی برای مقابله مستقیم با خشونت فرهنگی و جایگزین کردن روایتی انسانی و مبتنی بر برابری بودند (Said, 1979, p. 151). کینگ می‌دانست تحمل خشونت سرکوبگر بدون مقابله به‌مثل، می‌تواند به تضعیف روحیه

1. Beloved Community

سرکوبگر و تغییر نظر او بینجامد (Galtung, 1996, p. 118). این هدف گذاری با اصول بنیادین صلح سازی پایدار هم‌راستا است؛ زیرا «در جوامع جنگ‌زده، بدون حقیقت، عدالت و آشتی، هیچ صلح پایدار و دموکراسی باثباتی وجود نخواهد داشت» (Aliff, n.d., p. 109). کینگ با تمرکز بر مردم عادی و تغییر نگرش‌ها، از نگاه نظامی محور فراتر رفت؛ همان‌طور که در نظریه‌های مدرن، صلح‌سازی «مستلزم تغییر تمرکز از جنگجویان... به نگرش‌ها و شرایط اجتماعی - اقتصادی مردم عادی است» (Aliff, n.d., p. 108). از این منظر، هدف غایی ساختن روابط انسانی جدید بود؛ زیرا صلح پایدار اساساً «فرایند تغییر مبتنی بر رابطه‌سازی» است (Aliff, n.d., p. 109).

مقابله به‌مثل نکردن و رفتار مبتنی بر رأفت و مهربانی در جنبش کینگ، از نمودهای رفتار غیرخشونت‌آمیز بود. مارتین لوتر کینگ کشیشی بود که تمام رفتارهایش برابر تهدیدها مطابق با آیه‌های انجیل و فرمان مسیح بود. معتقد بود: «نباید تحت هیچ شرایطی خشونت را تلافی کنیم، می‌دانم گوش دادن به این نصیحت سخت است، به‌ویژه به این علت که قربانی دست کم ده بمب‌اندازی بودیم؛ اما این روش مسیح است. این راه صلیب است. باید باور کنیم رنج نابه‌حق رهایی‌بخش است» (کینگ، ۱۴۰۰، ص ۱۴۹). این استراتژی از سازوکارهای کلیدی خشونت‌پرهیزی است: اگر سرکوبگر برای مقابله با خشونت‌پرهیزی از خشونت استفاده کند، مشاهده‌ی پیامدهای این خشونت بر مقاومت‌کنندگان غیرمسلح می‌تواند به تضعیف روحیه سرکوبگر و تغییر نظر او بینجامد (Galtung, 1996, p. 118). کینگ به‌دنبال این دیدگاه و ترویج مهر و محبت به‌جای خشونت در تمام ایالت‌های آمریکا بود؛ این ترویج محبت جنبش طبق نظریه گالتونگ الگویی هرمی و متعادل ایجاد می‌کرد که موجب می‌شد در تمام ارگان‌ها و نهادهای اجتماعی هر ایالت خواسته‌های سیاه‌پوستان، به‌طور رسمی و برابر، مقابل دولت مردان اجرا شود. کینگ در سخنرانی خود در هارلم به عدم‌خشونت و جمله کلیدی خود اشاره می‌کند: «اعتقاد داشتن به عدم‌خشونت به این معنی نیست که قربانی خشونت نخواهی شد؛ کسی که به عدم‌خشونت معتقد است، شخصی است که داوطلبانه اجازه می‌دهد قربانی خشونت باشد؛ اما هرگز به دیگران خشونت نمی‌ورزد» (کینگ، ۱۴۰۰، ص ۱۷۵).

۳-۳. نتیجه: تحقق عملی صلح ایجابی

موفقیت جنبش در تصویب «قانون حقوق مدنی ۱۹۶۴» (به تبعیض نژادی در اماکن عمومی پایان داد) و «قانون حق رأی ۱۹۶۵» (موانع رأی‌دادن سیاه‌پوستان را برطرف کرد) نمونه‌های بارز تغییرات ساختاری‌اند. این قوانین صرفاً به خشونت مستقیم پایان ندادند، با تغییر در ساختار حقوقی و سیاسی جامعه، پایه‌های عدالت و برابری را بنا نهادند که جوهر صلح ایجابی گالتونگ است.

صلح ایجابی مفهومی کلیدی در نظریه گالتونگ و مبارزات مارتین لوتر کینگ جونیور است که به‌عنوان ابزار رفع خشونت ساختاری و فرهنگی، راهکاری عملی برای دستیابی به عدالت، برابری و صلح پایدار ارائه می‌دهد. این مفهوم نه فقط بر فقدان خشونت تأکید دارد، فعالانه ساختارهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی را که به بی‌عدالتی و ظلم دامن می‌زنند، بازسازی می‌کند. خشونت مستقیم در دوران جنبش حقوق مدنی در حملات فیزیکی به سیاه‌پوستان، ترورهای برنامه‌ریزی‌شده و تعرض پلیس در اعتراضات آشکارا مشاهده می‌شد. کینگ با تأکید بر عدم واکنش خشونت‌آمیز به این اعمال، نشان داد صلح ایجابی از طریق مقاومت اخلاقی و آرام می‌تواند به تحولات مثبت بینجامد. بارها تأکید کرد خشونت نباید با خشونت پاسخ داده شود؛ زیرا استفاده از خشونت فقط به بازتولید چرخه خشونت منجر می‌شود.

خشونت ساختاری شامل نهادهای ناعادلانه‌ای بود که سیاه‌پوستان را از حقوق اولیه‌شان، مانند دسترسی به آموزش، رأی‌گیری و فرصت‌های شغلی، محروم می‌کردند. کینگ، با تأکید بر عدالت اجتماعی و اصلاح این نهادهای ناعادلانه، به صلح ایجابی نزدیک شد. تلاش او برای تصویب قوانین ضد تبعیض و حذف تفکیک نژادی نمونه‌های تلاش برای کاهش خشونت ساختاری بودند. همچنین بر اهمیت مقابله با فقر، به‌عنوان شکل دیگری از خشونت ساختاری، تأکید داشت.

خشونت فرهنگی در دستگاه‌های فکری، اعتقادات و ارزش‌هایی نهفته بود که تبعیض نژادی را مشروعیت می‌بخشیدند. ایدئولوژی‌های برتری‌طلبانه سفیدپوستان و نگاه تحقیرآمیز به سیاه‌پوستان نمونه‌های خشونت فرهنگی بودند. کینگ با استفاده از

آموزه‌های مسیحی که بر عشق، ارزش برابر انسان‌ها و عدالت تأکید می‌کرد، کوشید خشونت فرهنگی را به چالش بکشد. براساس مفاهیمی، مانند عشق به دشمن، توانست نگاه انسانی‌تری به روابط بین‌نژادی ایجاد کند و ایدئولوژی‌های فرهنگی خشونت‌آمیز را زیر سؤال ببرد.

کینگ، با الهام از آموزه‌های دینی، جنبش حقوق مدنی را به تلاشی برای دستیابی به صلح ایجابی تبدیل کرد که نه فقط برای رفع تبعیض نژادی تلاش می‌کرد، به دنبال جامعه‌ای عادلانه‌تر بود. به طور مشابه، گالتونگ نیز بر این باور بود که دین، همراه بازنگاری در ساختارهای قدرت و ظلم، می‌تواند ابزاری تأثیرگذار بر کاهش خشونت و تحریک تغییرات فرهنگی باشد؛ بنابراین، صلح ایجابی از منظر هر دو متفکر، فرایندی جامع است که در آن نقش دین، به عنوان عامل اصلاح‌کننده و الهام‌بخش برای حل و فصل مسالمت‌آمیز درگیری‌ها و تغییرات اجتماعی، کاملاً برجسته است. تلفیق دیدگاه گالتونگ و کینگ نشان می‌دهد دین نقشی کلیدی در تغییر اجتماعی و تحقق صلح پایدار دارد، به شرط آنکه به جای ابزار بازتولید خشونت، از ظرفیت‌های اخلاقی آن استفاده شود. این چشم‌انداز می‌تواند مبنای برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و سیاسی در جهان امروز باشد.

نتیجه‌گیری

این پژوهش، در مسیر واکاوی پیوند ژرف‌بین نظریه‌های «صلح ایجابی» گالتونگ و کنشگری انقلابی مارتین لوتر کینگ، به حقایق بنیادین دست یافته است؛ جنبش حقوق مدنی به رهبری کینگ نه فقط تجسم عینی چارچوب نظری گالتونگ بود، پاسخی عملی به منتقدانی است که این نظریه را آرمان‌گرایانه می‌خوانند. دستاوردهای ملموسی، مانند قانون حقوق مدنی ۱۹۶۴ و قانون حق رأی ۱۹۶۵ نشان داد ناپودی خشونت ساختاری (نظام تبعیض‌آمیز جیم کرو) و مقابله با خشونت فرهنگی (ایدئولوژی برتری نژادی) از طریق استراتژی سازمان‌یافته غیرخشونت‌آمیز ممکن است. این جنبش با حمله هم‌زمان به سه لایه خشونت - ساختاری، فرهنگی و مستقیم - چرخه شوم تقویت متقابل آن‌ها را

شکست؛ که در آن ساختارهای ناعادلانه خشونت فیزیکی را مشروع می‌کنند و خشونت مستقیم به نوبه خود روایت‌های تبعیض‌آمیز را بازتولید می‌کند.

در کانون این موفقیت، الهیات مسیحی رادیکال کینگ قرار داشت که به‌مثابه موتور محرکه تحول عمل می‌کرد. این الهیات، به‌ویژه در مفهوم «رنج رستگاری‌بخش»^۱ از چارچوب‌های سکولار فراتر می‌رفت درحالی که نظریه‌هایی مانند نظریه گالتونگ رنج را شری برای حذف می‌دانند، کینگ با الهام از الهیات صلیب، پذیرش داوطلبانه و غیرخشونت‌آمیز رنج را نیرویی برای بیدار کردن «وجدان جامعه» و تحول اخلاقی در منازعه می‌دانست که به مبارزه معنایی عمیق می‌بخشید و آن را برابر ناامیدی مقاوم می‌کرد. بازتفسیر انقلابی آموزه‌هایی مانند «عشق آگاه» و اخلاقیات «موعظه سر کوه»، این مفاهیم را از فضیلت‌های فردی به سلاح‌های جمعی مبارزه تبدیل کرد. این نگرش دو سازوکار حیاتی را فعال ساخت: از سویی به‌جای سوخت معنوی، توانایی تحمل رنج آگاهانه را در صحنه‌هایی مانند راهپیمایی سلما فراهم کرد؛ جایی که تصاویر سرکوب خشونت‌آمیز تظاهرکنندگان بی‌سلاح وجدان ملی را بیدار کرد. از سوی دیگر، به‌مثابه مهندسی روان‌شناختی، فرایند «بیدارسازی اخلاقی» ستمگر را از طریق مواجهه‌سازی غیرخصمانه با ظلم ممکن کرد؛ چنان‌که در نامه زندان بیرمنگام تصریح شد: «ظلم هرگز نمی‌تواند تاریکی را از میان ببرد؛ فقط نور می‌تواند این کار را بکند». این نگاه نقد گالتونگ بر لزوم حمله به «رابطه فاسد» نه افراد را عینیت بخشید.

دستاوردهای این جنبش چارچوبی چهاربعدی برای صلح‌سازی معاصر ترسیم می‌کند: تحول ساختاری (بازنگری قوانین ناعادلانه)، دگرگونی فرهنگی (جایگزینی روایت‌های تبعیض‌آمیز با گفتمان‌های مبتنی بر کرامت انسانی)، توانمندسازی فردی (آموزش ابزارهای نافرمانی مدنی) و تأمین پشتوانه فرامادی (اتکا به مبانی معنوی برای حفظ امید). این الگو اثبات می‌کند انسان‌شناسی الهیاتی - باتأکید بر ریشه الهی کرامت انسانی - بنیانی استوارتر از نظریه‌های صرفاً مادی برای عدالت فراهم می‌کند. تجربه

کینگ نشان می‌دهد تحقق «صلح ایجابی» مستلزم پیوند سه‌ضلعی نظریهٔ تحلیلی (گالتونگ)، زیرساخت معنوی (الهیات مسیحی) و سازماندهی استراتژیک (جنبش‌های جامعه‌محور) است. این سه‌گانه تنها مسیر گذار از خشونت‌های چرخه‌وار به سوی «جامعهٔ محبوب» است که در آن عدالت نه شعار که جوهر حیات جمعی است.

فهرست منابع

- صاحب ناسی، احمدعلی؛ حاجی اسماعیل حسین آبادی، محمدرضا؛ و مطیع، مهدی. (۱۳۹۹). بررسی صلح و خشونت در آموزه‌های قرآنی با نگاهی به نظریه خشونت فرهنگی و ساختاری یوهان گالتونگ. پژوهش دینی، ۱۹(۴۰)، صص ۳۵-۶۵.
<https://doi.org/20.1001.1.17352770.1399.19.40.2.8>
- صاحب ناسی، احمدعلی؛ مطیع، مهدی؛ حاجی اسماعیل حسین آبادی، محمدرضا. (۱۴۰۰). جایگاه نیازهای اولیه و اساسی انسان در آیات قرآن با نگاهی به نظریه یوهان گالتونگ در مقوله صلح و خشونت. آموزه‌های قرآنی، ۱۸(۳۴)، صص ۳۱-۵۲.
- صباغچی، یحیی؛ میر محمد حسینی، طیبه. (۱۴۰۰). پی‌جویی مبانی صلح فرهنگی گالتونگ در نظام فکری ملاصدرا. حکمت صدرایی. ۱۰(۱۹)، صص ۹۳-۱۰۸.
<https://doi.org/10.30473/pms.2021.52695.1785>
- کینگ، مارتین لوتر. (۱۴۰۰). از اینجا به کجا می‌رویم: آشوب یا اجتماع؟ (مترجم: حسن مرتضوی). نشر نگاه. تهران.
- گل‌باغ، محمدمعین؛ مرشدی‌زاد، علی. (۱۴۰۳). صلح مثبت در چشم‌انداز نظری. مطالعات راهبردی. ۲۷(۱۰۳)، صص ۷-۲۸.
<https://doi.org/10.22034/srq.2024.194635>
- Aliff, S. M. (n.d.). Peace building in post-war societies. In *Proceedings, 04th International Symposium, SEUSL* (pp. 105-113). Sri Lanka: South Eastern University
- Barash, D. P., & Webel, C. P. (2011). *Peace and Conflict Studies* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications
- Boulding, E. (2000). *Cultures of peace: The hidden side of history*. New York; Syracuse University Press.
- Bulhan, H. A. (2004). *Frantz Fanon and the psychology of oppression*. Berlin: Springer Science & Business Media.

- Claiborne, w. (2001). *Peace: a history of movement and ideas*. Cambridge: Cambridge university press.
- Farmer, P. (2005). *Pathologies of power: Health, human rights, and the new war on the poor*. New York; University of California Press.
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), pp. 167-191.
- Galtung, J. (1990). Cultural violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), pp. 291-305.
- Galtung, J. (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. California: SAGE Publications.
- Galtung, J. (2002). Peace and positive peace (D. Barash & C. Webel, Eds.). *Peace and conflict studies*. California:SAGE Publications.
- Galtung, J., & Fischer, D. (2013). *Johan galtung : pioneer of peace research*. Berlin:Springer.
- Garrow, D. J. (1984). The apostle of nonviolence: Martin Luther King, Jr., and the resistance to racial segregation. *Journal of American History*, 70(4), pp. 661–681. <https://doi.org/10.2307/1891546>. <https://www.google.com/url?sa=E&q=https%3A%2F%2Fdoi.org%2F10.2307%2F1891546>)
- King, M. L., Jr. (1958). *Stride toward freedom: The Montgomery story*. USA: Beacon Press.
- King, M. L., Jr. (1963). I have a dream [Speech]. <https://www.archives.gov/files/press/exhibits/dream-speech.pdf>
- King, M. L., Jr. (1967). *Where do we go from here: Chaos or community?*. USA: Beacon Press.
- Powers, G. F. (2010). The Things That Make for Peace: The Catholic Church and Nonviolent Political Action (D. Philpott & G. F. Powers, Eds.). *Strategies of Peace: Transforming Conflict in a Violent World*. Oxford: Oxford University Press.
- Said, E. W. (1979). *Orientalism*.U.S.A: Vintage Books.
- Washington, J. M. (Ed.). (1991). *A Testament of Hope: The Essential Writings and Speeches of Martin Luther King, Jr.* U.S.A: HarperOne.